

УДК 343.346:343.9

DOI 10.36919/3041-1149(Print).9.2025.160-165

І. О. Ієрусалимов,*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри права,**ПВНЗ «Європейський університет»**email: ihor.iierusalymov@e-u.edu.ua***ORCID 0000-0003-3163-982X;****О. В. Микитчик,***кандидат юридичних наук, професор,**професор кафедри кримінального права,**процесу та криміналістики,**Київський університет**інтелектуальної власності та права**email: Mykytchuk1978@gmail.com***ORCID 0000-0002-4973-2670**

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В СТАНІ СП'ЯНІННЯ

Стаття присвячена дослідженню соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння.

Розкриті об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 286¹ Кримінального кодексу України.

Проаналізовано закони України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [1]; від 17 червня 2020 року № 720-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”» [2]; від 16 лютого 2021 року № 1231-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» [3]. Сформульовано пропозиції з удосконалення кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, законопроект, транспортний засіб, безпека дорожнього руху, експлуатація транспорту, стан сп'яніння.*

Постановка проблеми та її актуальність. 1 липня 2020 року набрав чинності Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», що встановлював кримінальну відповідальність за керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (ст. 286¹ Кримінального кодексу (далі – КК) України) [1], однак Законом України від 17 червня 2020 року № 720-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін

до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”» ст. 286¹ було вилучено із КК України [2].

Лише ухвалений Закон України від 16 лютого 2021 року № 1231-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» встановив кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп’яніння (ст. 286¹) [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем кримінально-правової охорони безпеки руху та експлуатації транспорту зверталися в своїх працях такі вчені, як: С. В. Бабанін, В. І. Борисов, В. В. Віскунов, С. В. Гізімчук, С. В. Ємельяненко, В. І. Касинюк, О. М. Котовенко, М. Й. Коржанський, Я. В. Матвійчук, Н. А. Мирошніченко, В. А. Мисливий, В. О. Меркулова, Є. С. Назимко, В. І. Осадчий, І. С. Радковська, М. І. Хавронюк.

Праці цих учених становлять значну наукову й практичну цінність, проте комплексного теоретичного дослідження кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп’яніння, не проводилося.

Крім того, оскільки вищеназвана кримінально-правова норма є новою, постає потреба в розкритті її соціальної обумовленості, а також ґрунтовному дослідженні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286¹ КК України, і розробленні відповідних пропозицій з її вдосконалення.

Метою статті є аналіз концептуальних засад соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп’яніння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Елементами складу кримінального правопорушення є невід’ємні складові, які утворюються пов’язаними між собою ознаками, що характеризують кримінальне правопорушення: об’єкт, об’єктивна сторона, суб’єкт, суб’єктивна сторона кримінального правопорушення [4, с. 34].

Родовим об’єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки руху й експлуатації транспорту. Безпосереднім об’єктом є безпека дорожнього руху або експлуатації автомобільного, міського електротранспорту й деяких інших видів транспорту, перелік якого наведено в примітці до ст. 286 КК України. Додатковими безпосередніми об’єктами є життя та здоров’я особи.

Кримінальне правопорушення може бути вчинене тільки під час керування транспортними засобами, зазначеними в примітці до ст. 286 КК України.

Відповідно до примітки ст. 286 КК України транспортними засобами в контексті цієї статті й ст. 286¹, 287, 289, 290 варто вважати всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї, тролейбуси, а також мотоцикли й інші механічні транспортні засоби [5].

Законодавець визначив термін «транспортний засіб», перелічивши конкретні його види. Так, згідно з п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306, механічний транспортний засіб – це транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини й механізми, а також тролейбуси й транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [6]. До транспортних засобів, зокрема, належать: усі види автобусів; усі види автомобілів, серед яких спеціальні й спеціалізовані (наприклад, санітарні, пожежні, спортивні та поливальні, автокрани, навантажувачі); трактори – самохідні машини (колісні або на гусеничному ході), призначені для перевезення вантажів чи виконання сільськогосподарських, будівельних, лісових та інших робіт; самохідні машини, призначені для виконання сільськогосподарських, дорожніх, будівельних, меліоративних і лісових робіт, комбайни, грейдери, бульдозери, екскаватори, крани тощо; міський електротранспорт – трамваї, тролейбуси, зокрема пасажирські, вантажні, ремонтні, спеціального обслуговування, колієукладачі; мотоцикли, зокрема дорожні, спортивні, спеціального призначення, з боковим причепом або без нього; моторолери, мотоколяски й інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує

400 кг; інші механічні транспортні засоби – всюдиходи, аеросани, амфібії тощо; а також причеви. Не є транспортними засобами рухомий склад метрополітену, фунікулера й інших видів залізниць (пасажирські й вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо) [7].

Поняття «автомобіль» визначено в ст. 1 Закону України від 5 квітня 2001 року «Про автомобільний транспорт», у якій закріплено, що автомобіль – це колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше ніж чотири колеса, призначений для руху безрейковими дорогами й використовується для перевезення людей та/чи вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт. До автомобілів належать і всі види автобусів, що є транспортними засобами, які за своєю конструкцією та обладнанням призначені для перевезення пасажирів з кількістю місць для сидіння більше ніж дев'ять з місцем водія включно [8]. Мотоцикл – це двоколісний механічний транспортний засіб з боковим причепом або без нього, що має двигун з робочим об'ємом 50 см³ і більше. До мотоциклів прирівнюють моторолери, мотоколяски, триколісні й інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг [6].

Об'єктивна сторона порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння, має три обов'язкові ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння – порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту; 2) суспільно небезпечні наслідки як спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 286¹ КК України), заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 286¹ КК України), спричинення смерті потерпілого (ч. 3 ст. 286¹ КК України); загибелі кількох осіб (ч. 4 ст. 286¹ КК України); 3) причинний зв'язок між порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння, та наслідками, що настали.

Порушення правил безпеки дорожнього руху – дія або бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, пов'язана з порушенням однієї або кількох вимог правил безпеки дорожнього руху чи інших нормативних актів, що регламентують безпеку дорожнього руху або експлуатацію транспорту.

Порушення правил експлуатації транспорту – дія чи бездіяльність особи, яка керує транспортним засобом, тобто невиконання тих нормативно-правових актів, які регламентують безпечно використання транспортного засобу під час його руху (наприклад, порушення правил перевезення людей або вантажу, експлуатація транспортного засобу із несправною гальмовою системою або рульовим керуванням) [9, с. 641].

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла віку 16-ти років і керує транспортним засобом.

Обов'язковою ознакою особи, яка керує транспортним засобом, є стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

Порядок проведення огляду водія на стан сп'яніння визначений в Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженій спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України й Міністерства охорони здоров'я України від 9 листопада 2015 року № 1452/735 [10], а також у Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2008 року № 1103 [11].

Алкогольне сп'яніння – це психічний стан людини, який виникає внаслідок вживання алкогольних напоїв (алкогольної інтоксикації), що призводить до фізіологічних, психічних, вегетативних і неврологічних розладів [13, с. 80]. Ознаками алкогольного сп'яніння є: запах алкоголю з порожнини рота; порушення координації рухів; порушення мови; виражене тремтіння пальців рук; різка зміна забарвлення шкірного покриву обличчя; поведінка, що не відповідає обстановці [10].

Токсичне сп'яніння – це психічний стан людини, викликаний вживанням різноманітних токсичних речовин промислового, побутового та іншого призначення (крім алкогольних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин), зокрема деяких прекурсорів (наприклад, ацетону), а також отруйних та сильнодіючих лікарських засобів [12, с. 80].

Наркотичне сп'яніння – це психічний стан людини, викликаний вживанням наркотичних засобів або психотропних речовин [12, с. 80]. Ознаками наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, є: наявність однієї чи декількох ознак стану алкогольного сп'яніння (крім запаху алкоголю з порожнини рота); збуджені чи надто розширені зіниці, які не реагують на світло; сповільненість або, навпаки, підвищена жвавість чи рухливість ходи, мови; почервоніння обличчя або неприродна блідість [10].

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає необережну форму вини. Саме порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту може бути як умисним, так і необережним.

Крім ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286¹ КК України, також потрібно зосередити увагу на деяких питаннях встановлених санкцій.

Так, ч. 2 ст. 286¹ КК України передбачає настання наслідків у виді заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження. Віднесення такого порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту до категорії тяжких злочинів через встановлення в санкції меж основного покарання (від трьох до восьми років позбавлення волі) є обґрунтованим і логічним, однак, зіставивши склад кримінальних правопорушень у частині другій ст. 286 та 286¹ КК України, можна констатувати, що характер і ступінь суспільної небезпечності діянь, кримінальна відповідальність за які передбачена в частині другій ст. 286¹ та 286 КК України, різняться, а отже, і санкції із внесеними до них покараннями (види й межі таких покарань) не можуть бути ідентичними.

У зв'язку із цим видається доцільним збільшити розмір покарання для санкції ч. 2 ст. 286¹ КК України щодо основного покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від п'яти до восьми років [13, с. 22].

Висновки. Закон України від 16 лютого 2021 року № 1231-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» встановив кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння (ст. 286¹).

Запропоновано посилити кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, якщо вони заподіяли потерпілому тяжке тілесне ушкодження, змінивши санкцію ч. 2 ст. 286¹ КК України, яку потрібно викласти в такій редакції: «караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від п'яти до восьми років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” : Закон України від 17 червня 2020 року № 720-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : Закон України від 16 лютого 2021 року № 1231-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text>

4. Кримінальне право України. Загальна частина. Альбом схем : навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 212 с.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>
8. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2344-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / уклад. : Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
10. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : наказ Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства охорони здоров'я від 9 листоп. 2015 р. № 1452/735. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>
11. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лют. 2008 р. № 1103. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF#Text>
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
13. Микитчик О. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 2. С. 18–24.

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Pre-Trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses dated November 22, 2018 No. 2617-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplifying Pre-Trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses” dated June 17, 2020 No. 720-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#Text> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Liability for Certain Offenses in the Field of Road Safety dated February 16, 2021 No. 1231-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text>
4. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Albom skhem [Criminal law of Ukraine. The general part. Album of schemes]. (2015). Kyiv, Ukraine : Alerta [in Ukrainian].
5. Criminal Code of Ukraine dated 5 Apr. 2001 No. 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
6. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Road Traffic Rules” dated 10 Oct. 2001 No. 1306. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the practice of applying legislation by the courts of Ukraine in cases of certain crimes against road traffic safety and transport operation, as well as on administrative offenses in transport dated 23 Dec. 2005 No. 14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> [in Ukrainian].

8. Law of Ukraine on Road Transport dated 5 Apr. 2001 No. 2344-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>
9. Azarov, D., Hryshchuk, V., & Savchenko, A. (Eds.). (2018) *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 2 ed. Kyiv, Ukraine : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Ministry of Health on approval of the Instruction on the procedure for detecting signs of alcoholic, narcotic or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce attention and reaction speed in drivers of vehicles dated November 9, 2015 No. 1452/735. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> [in Ukrainian].
11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the Procedure for sending drivers of vehicles for examination in order to detect a state of alcoholic, narcotic or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce attention and reaction speed, and conducting such an examination dated February 17, 2008 No. 1103. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Melnyk, M., & Khavroniuk, M. (Eds.). (2019). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 11 ed. Kyiv, Ukraine : Dakor [In Ukrainian].
13. Mykytchyk O. V. *Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl bezpeky dorozhnogo rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnymi zasobamy v stani spianinnia* [Criminal liability for violation of road safety rules or transport operation by persons driving vehicles while intoxicated]. *Chasopys Kyivskoho instytutu intelektualnoi vlasnosti ta prava*. K. : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. Vyp. 2. 18–24 [in Ukrainian].

I. O. Ierusalymov, O. V. Mykytchyk. SOCIAL CONDITIONING OF CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATIONS OF ROAD TRAFFIC SAFETY OR VEHICLE OPERATION BY PERSONS DRIVING UNDER THE INFLUENCE OF ALCOHOL

This article deals with the study of the social conditioning of criminal liability for violations of road traffic safety rules or vehicle operation by persons driving under the influence of alcohol.

The objective and subjective features of the composition of the criminal offense provided for in Article 286¹ of the Criminal Code of Ukraine are revealed.

The following laws of Ukraine were analyzed: «On amending to the current legislative acts of Ukraine on simplification of pre-trial investigations of some categories of criminal offenses» dated 22 November 2018 No. 2617-VIII; «On amending the legislative acts of Ukraine in lieu with the adoption of the Law of Ukraine «On amending certain legislative acts of Ukraine regarding the simplification of pre-trial investigation of other categories of criminal offenses»» dated 17 March 2020 No. 720-IX; «On amending certain legislative acts of Ukraine on strengthen the liability on criminal offences in the sphere of road traffic safety» dated February 16, 2021 No. 1231-IX [3]. Propositions have been formulated for the improvement of criminal liability for violating the rules of safety of road traffic and vehicle exploitation by intoxicated persons.

Keywords: criminal liability, elements of criminal offence, draft law, vehicle, road traffic safety, exploitation of vehicles, intoxication.